

ВІДГУК ОФІЦІЙНОГО ОПНЕНТА
на дисертацію Умеренкової Наталії Федорівни
«Психологічні особливості комунікативної поведінки дружин у сім'ях
комбатантів», подану на здобуття наукового ступеня кандидата
психологічних наук за спеціальністю 19.00.05 – соціальна психологія;
психологія соціальної роботи.

В умовах тривалої російсько-української війни на сході України постає проблема пошуку додаткової підтримки морально-психологічного стану комбатантів, які залучаються до заходів, що стали відповіддю України на воєнну агресію РФ. Очевидно, що тривалі воєнні дії зумовлюють посилення сімейного стресу в родинях комбатантів, як діючих військовослужбовців, так і демобілізованих ветеранів. Через подружнє спілкування цей стрес впливає на морально-психологічний стан комбатантів, а також на психологічний стан дружин.

Недостатньо дослідженими залишаються психологічні особливості комунікативної поведінки дружин, які можуть покращити їхній психологічний стан та через подружнє спілкування сприяти покращенню стану комбатантів на різних етапах їхньої участі у військових розгортаннях.

Соціальна та наукова значущість окресленої проблематики зумовлює *актуальність* вивчення психологічних особливостей комунікативної поведінки дружин комбатантів.

Аналіз змісту дисертації дає змогу стверджувати, що авторка чітко і коректно визначила об'єкт, предмет, мету і завдання дослідження, логічно вибудувала алгоритм наукового пошуку та структуру роботи.

Представлене дослідження містить нові науково обґрунтовані результати: психологічні особливості комунікативної поведінки дружин у подружньому спілкуванні на окремих етапах участі комбатанта у військових розгортаннях, що супроводжується взаємопов'язаним підвищенням тривожності дружин і зниженням гармонійності комунікаційних орієнтацій: зміст і модель ресурсної комунікативної поведінки дружин у сім'ях комбатантів як такої, що може покращити психологічний стан дружин та

через подружнє спілкування сприяти покращенню морально-психологічного стану комбатантів, орієнтована на задоволення потреб і розв'язання проблем як дружин, так і чоловіків, у своїй основі спирається на активізацію внутрішніх ресурсів саморегуляції дружин та залучення зовнішніх соціальних ресурсів підтримки спільнот; психологічні особливості ресурсної комунікативної поведінки дружин комбатантів у подружньому спілкуванні, які полягають у гармонійності комунікаційних орієнтацій, що пов'язані з поділенням емоціями, ефективності саморегуляції і зниженні особистісної та реактивної тривожності; спрямованості копінг-стратегій насамперед на розв'язання проблем; прояві високого рівня рефлексії; розробленні стратегій і засобів розвитку ресурсної комунікативної поведінки дружин у системі соціально-психологічної підтримки сімей комбатантів.

Структура дисертації логічна і добре організована. У першому розділі дисертаційної роботи «Теоретико-методологічні засади дослідження комунікативної поведінки дружин у сім'ях комбатантів» представлено *теоретичний аналіз* досліджень, які розкривають комунікативну поведінку дружин у подружньому спілкуванні та окреслюють її специфіку у сім'ях комбатантів.

Узагальнюючи результати досліджень, що присвячені вивченню окресленої проблематики, психологічні особливості комунікативної поведінки дружин комбатантів авторка розподілила на суб'єктну і процесуальну складові. Суб'єктні особливості розглянуто через психоемоційний стан дружин. Процесуальні – через складові процеси подружнього спілкування (інформаційні, інтерактивні та перцептивні), що виокремлені на основі структури спілкування Г. Андрєєвої. Детально авторкою розглянуто теорію сімейного стресу R. Hill та контекстну ABCX-модель сімейного стресу та копінгу P. Boss, яку покладено в основу розроблення теоретичної моделі вивчення психологічних особливостей комунікативної поведінки дружин у сім'ях комбатантів.

Для здійснення аналізу психологічних особливостей безпосередньої та медіаопосередкованої комунікативної поведінки дружин комбатантів, чії чоловіки перебувають на різних етапах військових розгортань в рамках АТО/ООС, здобувачкою на основі зарубіжного досвіду та вітчизняних особливостей обґрунтовано часові інтервали етапів військових розгортань, відповідно до яких сформовано вибірку основної частини емпіричного дослідження.

Логічним видається зміст другого розділу «Психологічні особливості комунікативної поведінки дружин комбатантів на різних етапах участі їхніх чоловіків у військових розгортаннях». Стратегія *емпіричної* частини дослідження здобувачки органічно впливає з теоретичної моделі вивчення психологічних особливостей, представленої у першому розділі. Відповідно до цього

Н. Ф. Умеренкова обрала комплекс психодіагностичних методик, спрямованих на вивчення суб'єктних та процесуальних психологічних особливостей. Для уточнення параметрів стандартизованих методик дисертанткою було розроблено авторську анкету дослідження окремих параметрів комунікативної поведінки дружин комбатантів (темпоритмові, конвенційні, а також параметри сприйняття дружинами ознак психотравматизації чоловіка у подружньому спілкуванні).

Такий підхід у поєднанні з математико-статистичними методами забезпечив виявлення ряду цікавих результатів. Зокрема, виявлено, що частота, регулярність, узгодженість та характер медіаопосередкованості спілкування з комбатантом, коли він виконує завдання в районі ведення бойових дій, значуще не пов'язані з психоемоційним станом дружин, зокрема з рівнем їхньої тривожності.

Цікавими видаються отримані дисертанткою результати визначення психологічних особливостей ресурсної комунікативної поведінки дружин. Такі особливості стосуються взаємозв'язків суб'єктних та процесуальних складових комунікативної поведінки дружин, що проявляються у зростанні

гармонійності комунікаційних орієнтацій і поділенні емоціями у процесі подружнього спілкування у зв'язку із підвищенням ефективності способів саморегуляції та зниженням тривожності.

Цей результат підкреслює важливість врахування суб'єктної складової, а саме психоемоційного стану дружин комбатантів, при вивченні подружнього спілкування. Також на нашу думку, цінними практичними результатом є висновок про те, що дружини комбатантів, які мають високу тривожність, найменше звертаються до фахових формальних інстанцій за психологічною допомогою, хоча водночас заявляють про потребу в такій допомозі.

Отриманий результат може бути використаний для вдосконалення роботи соціальних та фахових структур, у чій функції входить надання психоемоційної та іншої підтримки вразливим категоріям населення.

У третьому розділі «Розвиток ресурсної комунікативної поведінки дружин комбатантів у системі соціально-психологічної підтримки сімей комбатантів» представлено рекомендації щодо розвитку ресурсної комунікативної поведінки дружин комбатантів.

Авторкою розроблено стратегії та соціально-психологічні засоби, що можуть використовуватися в системі соціально-психологічної підтримки сімей комбатантів.

На основі аналізу міжнародного досвіду та локального впровадження розроблених засобів запропоновано рекомендації з вдосконалення існуючої системи соціально-психологічної підтримки сімей військовослужбовців у військових формуваннях.

Окремо варто наголосити на важливості запропонованих здобувачкою структурно-організаційних засобів, які створюють на базі військових формувань передумови для постійно діючої системи психосоціальної підтримки, як дружин комбатантів, так і сімей у цілому.

Загальні висновки, як і висновки до кожного розділу, чітко і коректно сформульовано, вони повністю відповідають поставленим меті і завданням.

Текст автореферату відповідає змісту дисертації. Наведені у роботі результати пройшли належну апробацію.

У цілому представлена до захисту дисертація заслуговує на високу оцінку. При загальному позитивному враженні від цієї ретельно виконаної роботи, варто зробити деякі зауваження та побажання, які, на наш погляд, покращили б роботу:

1. У тексті згадується, що ресурсна комунікативна поведінка може через подружнє спілкування сприяти покращенню морально-психологічного стану комбатанта (с. 4 автореферату, с. 62 дисертації). Водночас, у емпіричній частині дослідження вплив комунікативної поведінки дружин на морально-психологічний стан комбатантів розглядається лише через сприйняття комбатантами комунікативної поведінки дружин як фактора можливого впливу (с. 6 автореферату, с. 54 дисертації). Емпіричний аналіз результатів впливу ресурсної комунікативної поведінки дружин через оцінку психоемоційного стану чоловіків не вивчався, що залишає питання відкритим.

2. Текст другого розділу є дещо перевантаженим деталями опису порівняльного та кореляційного аналізу. Ця частина роботи набула б кращої якості, якби результати кореляційного аналізу були представлені у вигляді кореляційних плеяд, а деталізація порівняльного аналізу була оформлена у більш узагальненому вигляді.

3. У третьому розділі розглядається трьохетапний формат психосоціальної роботи з дружинами комбатантів. Попри те, що чітко і в деталях описано процедурні та організаційні моменти, опис змістової частини групової роботи розкрито недостатньо.

Наведені вище зауваження мають швидше рекомендаційний характер і не позначаються на позитивному враженні від роботи в цілому.

Узагальнюючи вище сказане, можна зробити висновок про те, що дисертація «**Психологічні особливості комунікативної поведінки дружин у сім'ях комбатантів**» є оригінальним, самостійним, цілісним і завершеним

дослідженням, яке має науково-теоретичну новизну та сприяє розв'язанню актуальної проблеми сучасної соціальної психології.

Зміст та оформлення роботи відповідають вимогам «Порядку присудження наукових ступенів та присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою КМУ №567 від 24.07.2013 р. (з наступними змінами, внесеними постановами КМУ № 656 від 19.08.2015 р., № 1159 від 30.12.2015 р. та № 567 від 27.07.2016 р.), що висуваються до кандидатських дисертацій.

Авторка дисертації, **Умеренкова Наталія Федорівна**, заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.05 – соціальна психологія; психологія соціальної роботи.

Офіційний опонент:

Кандидат психологічних наук
практичний психолог вищої категорії
закладу дошкільної освіти № 17
м. Миколаєва

Г. С. Венгер

Директор ЗДО № 17

І. П. Ніколаєнко